

ШЫН

1923 чылда
үндөмөстөгү

1963 ч.
СЕНТЯБРЬ
11
СРЕДА

№ 216 (5620).

Өрттө 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Сөвдөнүн болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

Көдээ чонун кино хандырылгасы

«... Уран чүүлүк бугу-ле хөвөрлөрү идеяны утка-шынарын болгаш уран-чечен мергеилинин хөгжүлүшүнө чаа-чаа улуг чедишишкенини чедиң алыр» деп, СЭКП-нин Программасында айтылган. Ажылчы чоннарның коммунисттик кижизидилгезинге кинонун улуг умур-дуазын, ол талазы-биле кино уран чүүлүнүн ажылдакчыларының моон сонгааргы чугула сорулгаларын СЭКП Тыва-нын пленуму база-ла демдегелген. Кино-бистаң чуртка делем хөгжүлүшүн ап турары-биле кино, оң кижизидилгич өжүр-утказы улуг, мындг болганда, кинода чуртп көргүскен амыралдын бодушкуннары, хөдөлүшкүннери, коммунист тургузукчулук моральды дүрүмү сагып турары көрүктүнү сагыш-сеткилинге үр-ле артып каар.

Ындыг чаагай сорулганы күүседир херекке илеспейкир кириштин турар көдээ киномеханиктер бистин республикада көүдөп турар. Оларның чамдыктарының дугайында чижестер болур.

Кинорежиссерлар гуткан, анык ар «Тес-Хем» совхозтун Берт-Дег суурда-да, ол ажил-агыйның өске салбырларында-да бажынарга кире бергеш, кандыг кино өкөлгөнгин, оң допчу уткаын чугаалавшаан, бажын эдерин кино көрүчкө чалап чоруп турар. Чуга чангыс улаа эвес, а кезек-кезек болгаш-ла оларнынга чедиң эвэр, хөгүлүк болгаш чугаакыр ол кижээ хөй-хөй ажилчылар таарзын озуруп каар. Кысыл ол? Киномеханик Чамырай Даба-ыр.

Ол 1946 чылдан бээр киномеханиктер ажилдаан, чонунга хуңдуг кедиги кижини. Оң ажилчыны эки чедишишкени — кинону чонун кижизидүүгө чедиң көргүзөр дээш чүткүлдүг ажилда, ыдыгың фермаларга болгаш бригадаларга кинону доктап чедирип турары болур. Суур-ла болгаш фермаларда кино организаторлары тургускан. Олар кино көрүчкө чурттакчыларны өздөлдөп, эш Дабаын эки дудалачылар апаргаштар. Мындыг кижизидилгелер болгаш организатор ажилдын түң-неинде, кино көргүзүлгөсүн, каруу-түлөр, сеанс база акча чамдыктын планынын ол үргүлчү-ле дол-дур болгаш ажыр күүседил келгени таварылга эвес.

Сактып-бодоп көрүндөдөн, бистиди кандыг-бир филмивисти көргөш, анда кайы хире таарынтан ийик силер. Ол болгаш өске-даа хөй филм-нер совет кижинин мораль талазы-биле бажыг туртушуну, арыг, бедик мөдү-шынарын, сагыш-сеткилин билдик өздүгөсүн кино уран чүүлүнү аргазы-биле бисе дамчыды берип турар. Оң идеяны утказын оңайлаңганда мындыг. Ыччангаш киноже хөй көрүктүнү өздөлдөөринде алгыда, оларга оң утка-шынарын чедиң тайылбырлаары, көрүктөр-биле улажылааларга ук черде чоңа кино көргүзүлгөсүн байданын чугаалаары улуг ажыгтыг. Бо ажилды чорударына партия болгаш совет ажилдакчыларын, активтерин, киноорганизаторларын бот-тымынчы, идеяныг чорун хай-ныктырары чугула.

Ындыг активтин киркилгезин эки-жидип, оларга даангаш, киномеханиктер Георгий Кабуков (Каа-Хем районун Зубовка суурда), Даваа («Шекер» совхозтун төвүндө) бо чылдын өрткөн айларында кино көр-

гүзүлгезинин планын ажыр күүсеткенер.

Бо ийи ажилдакчылар кайма-даа — киномеханиктер бригадаларының бригадирлери. Эш Кабуковту ап көрөдү. Ол, Зубовка, Суг-Бажы, Федоровка болгаш Бояровка суурлар-да киномеханиктерин каттышкан бригадаларын удуртуп турар. Киностановкаларын ажилы-биле долбаш-кан айтыргалары: филмиверин, ылангыч документальдыг болгаш көдээ ажил-агый филмиверин тарапай чорударын, киносеансыларже көрүктүлери хаара тударын, кинотехниканы болгаш кинодерилгелерин ажы-лаарын тодарай шийтпирлел, бригадаларын чуртадарына социалисттик чарыштыг чорудалганын, күш-ажыл чурумунун айтыргаларын болгаш өске-даа ажилдарын чугаалайып турар. Кино ажилдакчыларын СЭКП Тыва-нын пленумунун материалдарын таныштырган.

Коммунист тургузушкунун практиказы-биле, амыралдын хүн бүрүгү негелделери-биле холбашкан, хөй-пийтаниян шугуму-биле ажил-даар мындыг депшигелер арганы бистин республикага моон сонгаар калбаа-биле ажилдаар херек. Киномеханиктер бригадаларын ам-даа бүрүгү-биле организаставаан районнар-га — Өвүрге, Каа-Хемге, Бий-Хемге бо ажилды чокку үедө доозар ужу-дуг. Бир эвес бригадалыг метод-ту шын болгаш эки түңөөлүг ажил-даар болувавса, республиканын көдээ черлеринде чоңа кино көрүзүл-гезин амгы турганында-да эки-жидип болур бисе. Ындыг аргалар бисте бар. Бригадаларын ажилында кол чүүшү — бугу-дүргө-биле, амырал-биле харылазын бажыгларга, партия организастаанын идеология ажилы улуг дузаны чедирири болур ужурут.

Чонун кино хандырылганын бөскү чедишишкени бисте бар-дыр, мында-ла-да, эки чүдүдүн хөдөлгезин багайнын чаштынын турары ыш-каш, массаны кино-биле хандыар ажилда бар четиштерин оюп эрттир каап болгаш. Барыш-Хемчик району бо чылдын бирги чартымында көдээ ажил-ипчилерге эртем-непередиди болгаш көдээ ажил-агый филмиверин чаштык-даа көргүсөп, боттарына бажыглар бергени дөкөр кино ма-шиналарын өскөр ажилдап турар. Байдал оң соонда-да үедө эки-жидөө. Киносеансыларын чедири азы үргөзгөр фактылар бо районда ам-даа бар. Байдал мындыг турда, райүүскөмүнчү култура килдини (эргелекчизин эш Донгак) киноста-новкаларын ажилчыне хандалап кирбейли, оларга негелдени кошкандып турар. Ол-ла районун хөй-хөй мал-чынарныга кинону бо чылдын ай-айы-биле көрүспөй келгенин кул-тура килдини чүге сагыш амыр бо-доп ооралыт...

Республиканың көдээ киноста-новкаларынын шугузу клубтарда, оң кожалында өрөөндө туруп турар. Ындыг болганда, кайда-ла клуб-ту септелгези багай, кышка белең эвес болур, анда кышкы үедө кино көргүзүлгезин моонаттай бөөри чугаакко. Ыччангаш кышкын клуб соок — кино көрү бергеден, оттулар ышт төнөгөн — кино болбастан дөң ышкаш, дүвүрөөлгезин чугаалар тур-базын дөш клубтарга оттулар ышт четири-биле белеткөөр херек.

Россия Федерациязының чонунун медицина хандырылганы болгаш кадык камгаламын улам ыңай эки-жидерин талазы-биле хемчегелерин дугайын илеткелчи тодарай чуга-лаан.

Республиканың бугу-ле областа-рында келген кадык камгалаа ор-ганизаторлары, эртемденер, партия болгаш совет организацияларын ажилдакчылары чөвүлел хуралды ажилында кирип турар.

Көрөй улуска байыр чедиришкени

Көрөй Улус-Демократтыг Республиканың тургустунганында бээр 15 чыл болгон оюн таварыштыр, СЭКП ТИ-нын Бирги секретары, ССРЗ-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Н. С. Хрушев бисе ССРЗ-нин Дээди Сөвдөнүн Президиумунун Даргазы Л. И. Брежнев олар Көрөйүнү Күш-ажыл партиялык ТИ-зының даргазы, КУДР-нун Министрлер Кабинетинин даргазы эш Ким Ир Сенге болгаш КУДР-нун улустун улуг хуралының Президиумунун даргазы эш Чой Ен Генге байыр чедириг телеграмманы чоруткан. Совет Армияның япон милитаристтерин чылча шапканын түң-неинде тургустунган таарымчалыг болдунар аргалары ажылгавышкан. КУДР-нун ажилчы чоннары 1948 чылдын сентябрыда бодунуң төвүзүндө эң баштайгы, ажилчыларның болгаш тараачыларның күрүнөсүн тургускан деп, телеграммда чугаалап турар. КУДР-нун тургустунганы көрөй улустун амыралына магалыг болушкун болган, социалисттик орун-биле чурттуң дүргөн хөгжүүгө делгем перспективаларын көрөй улустун мурнунга аштыкан.

Республиканың догунап келген 15 чылдарының дургузунда КУДР-нун ажилчы чоннары Көрөйүнү Күш-ажыл партиялык удурутгалы-биле экономиканы көдүрөргө болгаш национал культураны хөгжүдөргө улуг чедишишкенини чедиң алган деп, байыр чедиришкенинде чуга-лап турар.

Эрткен чылдар болза совет болгаш көрөй улустарының найыралын база алы-дүмалыгыны кады амылдангавың хажын чок калбартырың болгаш бажыгларын чылдары болган. Бистин чурттаарыстың арзы-гыңа чангыс эпти болгаш сырый каттыжымшыкыны улам ыңай бажыг-лаары бистин улустарыстың эрге-ажыктарына, социалисттик чурттар-ның бугу улустарының эрге-ажыктарына дүгүлүп турар.

КУДР-нун тургустунганын адарлыг 15 чыл оюнун хунуна тай-бымын болгаш социализмни тикпелгези дээш марак-кызыл күш-ажылы чаа-чаа чедишишкени болуп алы-дүмка көрөй улуска, Көрөйүнү Күш-ажыл партиялык совет кижилер саткилик ханындан күзөп турар деп, байыр чедиришкенинде чугаалап турар.

(СЭТА).

Июнь пленумунун шийтпирлерин күүсетпишаан

ДАЛАЯЖЫЛАРЫН ТЕОРЕТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ТИ-ның июнь пленумунун түңөөлөрүнүн талазы-биле теоретиктиг конференция Камчатканың бад-дык тудар флорунун эргелелин бол-ган. «Коммунизмниң чаа тикпелгезе-ри болгаш ийи идеологияларның демисели», «Күш-ажылга ынак болгаш оң хундүлөөр амырал кижизидери», «Культураны болгаш эртем-билгини бедилери — үениң идеялыг негел-делери» деп болгаш өске-даа тема-ларын чугаалайып көргөн.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯНЫН ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Көскү агитацияның республика делегези Минск областың политик-тик чырымышкын бажымында ажи-тынган.

Делгезин чүүлдерин аразында — хана солунары болгаш «Дайымч хуудустар», мурнакчы дуржула дугайында плакаттар, заводтарын, фабрикаларын, туудуларын эң дээр кижилерин дугайында ху-дустар бар.

Көскү агитацияның мурнакчы дур-жулазын ол делегезе түңпел ийит-кирер. Көскү агитацияны соругаже чүткүлдүг, коммунисттик тургузуш-кунун сорулгаларын чедишишкенин шийтпирлээрине улаган кылдыр тургузарына ол делегезе партия ор-ганизацияларында дугаалаар.

ЭТТИ БОЛГаш дүктү күрүне садарынын чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, социалисттик чарышка эки чедишишкени болган Тес-Хем районун «Коммунизмче орук» колхозун колхозчуларына СЭКП обком болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели изиг байыры чедирип тур. Күрүне сүт садарынын чыл планын октябрь 1-де күүседир бол-гаш пландан ажыр 10 тонна сүттү садар хү-лээлгени колхоз алган.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

Тараа хүлээп алыр пунктуда

Чөөн-Хемчик районун колхозта-рының болгаш совхозтарының хову-дарында келген тараалык машина-лар Чазананың тараа хүлээп алыр пунктунга урук чок каап-ле турар-лар. Пунктунун бодунда ажил база тутук. Ында кижизидүү бодунун оңашкан ажилында шуургу ажил-даа турар. Сат Салчак-оол баштаан тараа дүрүктүлөрүнүн ажилы ба-за-ла хайнышкынын. Тараалык машиналарын бичиң-даа салдып болбас деп чевени олар эки бил-лр-дер.

Ажылдың жөнөттүнгөн чери — кургалыкта. Районун ажил-агый-ларындын көп турар тараа колдуун-да өд. Ындыг турбуже ажаап алышкынын эгезинде сентябрь 8-ке чедиң пунктта чуга тараа кургалар чангыс машина ажилдап келген. Мастер Ооржак Эрнек биле Тулуш Чина оң доктамап ажилдап-тышаан, шакта-ла 2,2 тонна тараан кыргакташ, транспорттерин дуза-ын биле складче уруп турар. «ПВС-Т-16» деп марканын машинаны башкарыкчы И. Поскодинниң ча-нында оваланган тараан ылай-бээр сайгарышкан, эртем автомашина-ларга тараан чүдүре каапкан чорудуп турары база билдирбес, булчу-лук турар.

Тараа хүлээп алыр пунктунун ажилчыларын мында электри энергия-зын чедишпезинге хомудап турар-лар. Шынап-ла, энергия четири тур-ган болза, ажилды бугу-дүргүчүлүк оон-да бедилер, кылдынган ажил-даа хөй болур турган-дыр.

Тараа хүлээп алыр пунктунун ди-рекцияны ол байдалды баш бугу-дүр-лүк, барык октагынган идеяны септерин шийтпирлел. Механик М. Попкова баштаган ажилчылар идеяны бир дем-биле септир ал-гып, кыска хуусанын ичинде оңу ажилгаалга киргени.

Пунктунун девискээринде элөөн хөй чугула ажилды кылдынып турар. Брисоворскын тускай тууду-монтжак эргелелин ажилчыларын анда үш ай иштинде кызыкмап ажил-даа келген, шакта 8 тонна тараа кургалды улуг машинаын сентябрь 8-ке ажилдап киргени. Бир эвес оң хөй шаарып демилдерин сыралдын калжарына электри энергиянын күжү четири турган болза, олар бо ажилды оон-да эрте доозар аргалыг турган. Бо бригадала эс кижиз бар.

Тараа хүлээп алыр пунктунун ди-рекцияны олакчыны Василий Ки-

Улуг Октябрының 46 чыл оюнга үткүштүр

Күш-ажылчы чедишкенин Каз-Хем районун «Коммунизмче орук» колхозунун даргазы эш Г. А. КИСЕЛЕВКА
Партия организациязының секретары эш Г. В. БОСЕНКОГА
ВЛКСМ комитетинин секретары эш Л. БАРАХТАЕВАГА

Күрүне сүт садарынын чыл планын чедиш-кенин күүсеткеш, чыл төңүзүңгө чедиң 500 центер сүттү күрүнеге немей садар хүлээлгени алган «Коммунизмче орук» колхозтун саанчы-ларына, кадарчыларына, бугу колхозчула-рына СЭКП Тыва обком болгаш республика-нын Министрлер Чөвүлели изиг байыры че-дирди.

«Коммунизмче орук» колхозтун ажил-ишчи-лери дүжүттү дүргөн болгаш чидирг чокка

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

Тес-Хем районун «Коммунизмче орук» колхозунун даргазы эш М. Б. ШОЙЖУНГА
Партия организациязының секретары эш М. К. ДУГЕРГЕ
ВЛКСМ комитетинин секретары эш С. Ш. БАЯНГА

Этти болгаш дүктү күрүне садарынын чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, социалисттик чарышка эки чедишишкени болган Тес-Хем районун «Коммунизмче орук» колхозун колхозчуларына СЭКП обком болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели изиг байыры чедирип тур. Күрүне сүт садарынын чыл планын октябрь 1-де күүседир бол-гаш пландан ажыр 10 тонна сүттү садар хү-лээлгени колхоз алган.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ажаап алыр, күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир, үрезин фондузун тургузар, келир чылдын тарылгазын-га четчир хемчээлдиг аныгсты андарып белет-кээр, нитинин мал ажылына тодуг болгаш чылыг кыштаглаашкынын хандырыныга чо-гуур байдалдарын тургузар, күрүнеге эгт, дүк садар хүлээлгезин күүседир дээрзинге быжыг бүзүрелди илеретти.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир дээш моон-даа артык улуг күжө-нишкени-биле ажилдап, чокку үедө дүжүт ажаап алышкынын доозуп, четчир хемчээлди мал чевенин белеткеп ап, келир кыштаганы-дышкыныга эки белеткенип, бугу-дүрүлгени болгаш чуртталга туудуларынын планын че-дишишкенин күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обком болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илердип тур.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«Коммунизмче орук» колхозтун колхозчула-ры көдээ ажил-агый продуктуларын бугу-дүр-ерин көвүдөдир д

Коллектив — амыдырал, ажил-ишке улуг күш

Коллектив аттышкан улуг күш. Чаа моральдыг, бедик мөзү-шынардыг кижик коллективке кижиктер болгаш сагылга-чуртунуг, негедделер болур чорук тыттып келер. «Коллектив — чүткө бугурулган өвөр, харым зайынышкыныг ажил-херектерге, хөй-нигитини ажил-чорудуу-газына-коллективке чаа кижик ажил-иштер» деп СЭБН ТК-ның июль Пленумунга эш А. Ф. Ильяев чыга-лаан.

Бистаң бүүр районун албан организацция чөйрөсүнө, колхозтар бугурулушунда ажил-иштер амыдыралыг ажилынын тус-тус айыл-биле коллективти тургузуп турар. Ынчаарга чөйрө-чөйрө партия организацциялары, Советтер, профсоюздар, комсомол болгаш өскө-даа хөй-нигити организацциялары-биле сыйрып болгаш депнин харылаанын тургузуп, бугурулуш коллектив тургузуу үчүн, оон чорук кыркычкын болуп турар.

Чаа болуп турарлар. Олардың санына библиотекка эргелекчи Ооржак Мин-чир, механизатор Бадан-оол, Кола-жай-оол, Карасаа Седип, Монгуш Кужмак, Ооржак, башкылар Кур-Седи, Сааа Адын-оол болгаш өскө-лерин-даа ажап болур.

Колхоз коллективни школа, уруг-лар болгаш медицина, култура алаан чөйрөсүнүн септедгени эки доос-каптар. Колхоз күрүнө дужаар пашыг орулгаларын эки күсөсүн турар болгаш колхозчуларын ажил-га тургаштын улам экижип турар. Маада мында партия организацциянын (секретари Сааа), кезде Советтин (даргазы Түвөт-оол) болгаш колхоз баштаар чөйрөсүн (даргазы Седип) чоңуу ажил-агым-же шын утлап баштаарына организацция мергежидин айтыс чөгүрү. Оон түнелинде Сагалынн кезде Со-вети чартык чыда республиканын эки эки кезде Советтеринин, бироза бо-луп шылараш, ийги черин алганын чыгаарга-да ажилдын чөйрү турарын байдалы илден.

Торгалыг он бир чыл школазынын башкылар коллективни (директору Даваа) чагы шытаналганын үезинде колхоз бугурулушун өөреникчи-лерин практиказын эки организац-ция эртергенер. Хөвү шөдлерини ажилда турган өөреникчилер поли-массалыг ажилдарын колхозчу чо-нун ортузунда доктаамал чөгүрүп, агитчулуктарын, хана солушуну үр-гүчү үндүрүп келгенер. Ол школа-зын башкылар боттарынын күжү-биле ногаз шыгаар чер бахмынны өскөсүктөп тургаш, ажилгага кыргынер.

«Коммунизмге орук» колхозун Бора-Шайда болгаш «Торгалыгын» Чаа-Суур салбырында коммунист-Балаалыг, Тавазалакка уурткан бот-оругула-чарыгалыг сүт-баран фер-муларынын кежигүнери шүштүзү чыгыш дөң, чыгыш — шүштүзү чы-даан ажилдап келгеннин түнелинде ийне инектерин чагы семир-тиргенин эки организаццияларын, сүт бугурулушун болгаш күрүнөге са-дарынын планын күсөдип турар. Ол фермаларда колдуу-ла аныктар бар. Оларын ортузунда агитация-масса-лыг ажилдарын доктаамал чөгүрүп, хана солуштарын үндүрүп, көргүзүп, самбарыныга хунде кылган ажил-дарын, жеке сүтү санчыларын тур-гусузунда болгаш ферманын ийни сатканын демделген турар. Бо чыл-ды ол коллектив боттарынын му-рунуда салдыган орулгаларын эки күсөдип турар.

Район төвүндө албан-организацция чөйрөсүнүн коллективтери колхоз-чулар, уруглар болгаш өскө-ле чаа култура алаан чөйрөсүнө ше-б-биле дуулар ажилды доктаамал чөгүрүп турар.

Район төвүнүн коллективтери бо чыдын хөй ажилдарын ше-б-биле кылганар. Бора-Шайнын Кара-Дыг-биле арамды орун, школа болгаш ишканалар бус-биле олар одалганын түдүгүзү, оон олгарын казырып турар.

Магазине бараанын көрүштүгү, чорук-чурумуг кылдыр делгөөн, арыг-шевери-даа кончут. Орта кирип келген салдып алычтыларын ки-чөөнөйгө ол хаара тулутар. Салды-жым кызым ажилдарга, оон ажил-ды чере ажилды боори илден. Сат Чигит эки ажилдыг салдыжылар-нын бирозонда салдып турар.

1962 чылда ол салдыжы бараан саарылазын планнарын үргүчү ажыр күсөдип турган, күчү кежигү-нерге 40 кижини хаара тууду кирип турган 111 кижини кирип алган. Бо чыдын бирги чарында болгаш июль, август айларда бараан саарылазын планни баа ол күсөткен, күчү кежигүнерге 20 кижини кирип турган 54 кижини кириген.

Чөвүнү тергезген бараанынын чагы бугура ол ажилдарып турар.

Бараанын респираторун азы сөзүмүнү скаттарын бөдү бер-гаш сөзүп ол турар. Оон кадыг Сат Серемаа база салдыжы ол ажил-ды кызым чөгүрүп көргүсөн. Чигит эки ажилдап, хүдүлде бил-жиктер-биле шаңадын, өрктөк бил-лектерин ач келген.

Барыш-Хемчик районун «Мур-накчы» колхозунда магаланын сал-дыжы хүдөдгени ол эки күсөдүп турарын маада демделген тура-рымыс бо.

Эш Чигит Булуң суурда агит-пункт эргелекчинде ажилдамы-шкан, колхозчуларын ортузунда СЭБН ТК-ның июль Пленумунд материалдарын калба-биле таныш-тырган. Танышылган чорутушар, бараанын чер болганы ол салды-жып чөгүрүп.

Тараавысты дужаапшан чөгү-рүр бис. Манай каалтылар — деп, ол чолаачы өвөндө чугалаарга, ама-на херек бүткен өвөс бо кылдыр бо-ладым.

Тараанын дужаапшан дедир чорут-кан машиналар дозунун бургуларды үзүткөд чокка дедир эртин-ле тур.

Бурдуган тараалыг машина кел-геш, эөлөгө-даа турбайн, машина-лар мурунуге оожум эртин келди. Эөлөгө барымдалар дөңдө чугаа-до-мак көдүрөр, дөңтүмөс чолаачылар ол машинаны сөс-даа чугалаалар эртериптилер.

Ол машина демги мөң дугуржуп алган чолаачынын дужаап келгеш, тормаларын — кыжыраннадыр тура дүшкөн. Оон кабиназын анык кыс үнү келди. Уругун көрүмге, мырнай-ла шоолуг өвөс, машина-даа чолаачыга чөдип келгеш.

Мөң чолаачыга, шагда-ла манай турган чолаачыга чөдип келгеш:

— Самбуу акый, дүңгү-ле че-ринде ишкан-тыр, база-ла халурт-калыр кынып чөгүрүп аларды. Кө-рүп беринер — деп, дилей-дир Чолаачынын ады мен ама-на билди алдым. Дем өң-биле ол атыржып таныр хире чугалашкан өвөс мен.

Самбуу оон машиназын хөрсөн ажиткаш, моторун кырыне доң-гайып алган, бир-ле чүвени элп, оожум чугалааштылар. Эр чолаачы колуны келгеш, «од-ла» дөңдүн холун чагып кады. Уруг-даа маш-назын шимчөткөн, чүңү-даа тоовайн тараа хүдөп адыр терин херимини аскыне оожум кыре берген.

Уске бычашкан шериг гимнастер-калыг бир анык чолаачы ол бүгтө

«Сүт-Хөл» совхозунд десикээр Алдан-Маалыр, Ара-Алга, Манчурек Чесекте, Хөзүктүг, Ак-Учу үжөктөк черлерге белик доуг азыггы, күш-хүнезини дөңсөткөн алгаш чо-лур ажык ол мичар чоран кижилер бо-ла ужурашты. Ол база мич ажил-агым чөйрөнүн хоочун ажил-дакчы десик Ондар Норбууну бо-дунга хамаарышкан чери хайгааран чөгүрүп ол.

Ондар Норбу ам он үш чылдын дүргүзүлдө ораныч мич байлаанын камгаламын ажилдап турар. Улуг десикээрде арга-мышты ол үргүчү хайгааран турарымыс кады ораныч чөгүрүп ол.

«Сүт-Хөл» совхозунд десикээр Алдан-Маалыр, Ара-Алга, Манчурек Чесекте, Хөзүктүг, Ак-Учу үжөктөк черлерге белик доуг азыггы, күш-хүнезини дөңсөткөн алгаш чо-лур ажык ол мичар чоран кижилер бо-ла ужурашты. Ол база мич ажил-агым чөйрөнүн хоочун ажил-дакчы десик Ондар Норбууну бо-дунга хамаарышкан чери хайгааран чөгүрүп ол.

Сан-учётту, саң-хөөнү ынчаар чорудуп болбас

Чөв-Хемчик районун Ленин атыг колхозунун сан-учёт, саң-хөө ажилында улуг чөптөстөр, хады-дышкынар бар турганын Чөв-Хемчик колхоз-совхоз эргеледи 1962 чылдын апрель кыгай амыдалы-биле илереткен болгаш чөптөстөр, частыргаларын адырнын практиктаг аргаларын колхозтук баштаар чөйрө-ге сүмөлдөп турган.

Ийниг түрүжө-ле колхозтук дар-галы болгаш кол бухгалтери ол ре-визиядан чөгүрүп түнел кылбайн, чөптөстери, частыргаларын адыр талаа-чыла хемчек алабай илгенин колхоз-совхоз эргеледини 1963 чылдын августун төңчүзүндө кылган саң-хөө хыналды база катан иле-реткен. Колхоз болууну уставын, ажилдап кылырынн нормаларын, күш-хүнезини үнө-өртерини сөөгү аш чыдаарын дүргүзүлдө өдө көрөйи келген. Колхоз ажилдап кылырынн дык эргижеринн нор-маларын барымдалап турар. Чаа ус-тавын колхозтук бугу кежигүнерини ийниг хуралында 1963 чылдын августун 18-те көрүп байдалы бо-за-даа, ону районун бүткөсүкчи коми-тединге багылаан болгаш бүртү-көвөн.

1963 чылда баштаар черин бо-лган колхозчуларын ийниг хуралда-рынн протоколдарын эме-сес-кези чок. Баштаар черинд элэи хөй протоколдары чөдир бижитимизин, колхоз даргазын, хуралдар секре-тарларынын аттары салдымаан. 1962 чылдын протоколдары дугаар-латынмаан болгаш ат салдымаан, танымалынмаан.

1962 чылда колхоз ашма чымы-дазын ийниг планын 132,4 хуу күсөдип алган. Ийчала-даа маш-на-техникалык ажалганын багай тургустунганын, септедгени ажа-хөргөнини келдерге хөй чарыдалы үнгөн. 1962 чылда продукциянын бөт-үнесин чилгедир талаа-чыла ажил кошпаш чоруттунган. Эртан болгаш сүттүн центри бугурутуп бөт-үнеси планын көрдүнгөндөн улуг болган.

Колхозтук баштаар чери админи-стратив-ергелел апарарынн шта-дын болгаш ажил телевири чурум-чудар дугайында негедделерин кү-сөтөйи келген. 1961 чылда колхозтук эш Ондар Дүрөзү дугаарлап турган үеде административ-ергелел апарар-ды 8001 рубль 26 көпөекти күш-хүнедин ашмада немелде төлөвир дөң алган.

Ферма эргелекчилери, склад эрге-лекчилери, аштакчылар, тайнымалар,

тулуг техниги, электр-хан-дырыда ашаралы 1961 чылдын сөөгү дөрт айларын күш-хүне-ринден ашмада немелде төлөвир дөң 1368 рубль 45 көпөекти 1962 чылдын январь 21-де чаа санадып алган. Ол-ла айда колхозтук эргелел ашаралы немелде төлөвир дөң 674 рубль 50 көпөекти боз алган. Адми-нистратив-ергелел апарарынн не-мелде төлөвир дөң алган ашмада-рын 1962 чылдын чыл өтөдүндө кирбөөн.

1963 чылдын январь 1-ден август 15-ке чөдир колхозтук кассанын 146363 рубль 10 көпөек оруда кир-ген. 146103 рубль 41 көпөек чар-гыдала үнгөн болгаш 267 рубль 57 көпөек кассар амынн түр зап-кырлап турган Ондар Даваанын туудан. 1963 чылда колхоз ашма кырип алырынн планын чүткө 16,6 хуу күсөткен. Кассадан ашма-нын доктааттыган чурум барымда-лавын чарылган турар. Чыл эргин-ден август 15-ке чөдир кассирин төлөвөп турган Ондар Даваанын дамчыштыр 2015 рубль 49 көпөек-биле бараан, материал салды алган сөттөр бар. Ол бараанын болгаш материалдары складтарга хүдөйлөп беренин дугайында документтер, сөттөр беренин шымыткан организа-циянын баскан тапкымы-да, колхоз даргазынын чөптөстөр резолю-цияны-даа чок болуп турар. Ол ба-рааннар херек кырында салды ал-дынган бе, кайы складтарын дам-чыштыр хайлар чарыдагыныл дөң-дөрүн билдирмес. Складтар ол сөттөрүн сан-түнгүнө хүдөп алганын документин чок. Ол чө-рүк магалы-биле арамды санажым-гы будап турар болгаш колхозтук ашма-хөргөнини контроль чокка тө-чөлдөргө элтиг байдалы тургус-тун чары.

Колхозтук дебитор өрөзү август 25-ке чөдир 884 рубль, кредитор өрөзи 633 рубль 70 көпөек. Колхоз-тук чыл төңчүзүндө чөдир түдүрө чөгүрү чарыдагында 3660 рубль ажиб турар. Ийчанаан саң-хөө үе-дүнү чурумун сагып, сан-учётту ажилдап турган, ашма-хөргөнини чымыдаан ам эки организацция-сы болза, колхоз чыл төңчүзүндө бол-гаш чаа чылдын баштайгы айларын-да саң-хөө талаа-чыла бергедө-күнерге таваржы берип боур апар-ган.

Бухгалтериянын бодунда болгаш колхоз бугурулушун адырларынд өттөттарин колхоз чере бугуру до-кументациянын эмгелел-калагалына дыкка багай тургустунган. Автома-шанын болгаш кезде ажил-агым тех-никазын сан-учётту ажилдап эргел-ге байдалы турар. Кымар, чаар ма-териалдарын чарыдагыныл болгаш машина-техникалык ажилгалыг контроль ама-даа эки тургустунмаан.

Колхозтук сан-план ажилдакчыла-ры, тусай эрменгилери колхоз бугу-рулушун адырларынн аайы-биле эй, квартал анализин кылмын, колхозтук бугурулуш планынын кү-сөдгенин чөгүрү турарын баштаар черин, бугу кежигүнерин хурал-дарында чугалажып турарын, мич-напаш чөптөстери чөгүрү үезинде эдип-чалап ач турарын бо колхоз-чыныг чурумчүткө чөгүрү.

М. ПАВУУ,
Чөв-Хемчик колхоз-совхоз бугурулган эргелекчин улуг эконоими.

Садыжынын кызым ажилы

Магазине бараанын көрүштүгү, чорук-чурумуг кылдыр делгөөн, арыг-шевери-даа кончут. Орта кирип келген салдып алычтыларын ки-чөөнөйгө ол хаара тулутар. Салды-жым кызым ажилдарга, оон ажил-ды чере ажилды боори илден. Сат Чигит эки ажилдыг салдыжылар-нын бирозонда салдып турар.

1962 чылда ол салдыжы бараан саарылазын планнарын үргүчү ажыр күсөдип турган, күчү кежигү-нерге 40 кижини хаара тууду кирип турган 111 кижини кирип алган. Бо чыдын бирги чарында болгаш июль, август айларда бараан саарылазын планни баа ол күсөткен, күчү кежигүнерге 20 кижини кирип турган 54 кижини кириген.

Чөвүнү тергезген бараанынын чагы бугура ол ажилдарып турар.

Бараанын респираторун азы сөзүмүнү скаттарын бөдү бер-гаш сөзүп ол турар. Оон кадыг Сат Серемаа база салдыжы ол ажил-ды кызым чөгүрүп көргүсөн. Чигит эки ажилдап, хүдүлде бил-жиктер-биле шаңадын, өрктөк бил-лектерин ач келген.

Барыш-Хемчик районун «Мур-накчы» колхозунда магаланын сал-дыжы хүдөдгени ол эки күсөдүп турарын маада демделген тура-рымыс бо.

Эш Чигит Булуң суурда агит-пункт эргелекчинде ажилдамы-шкан, колхозчуларын ортузунда СЭБН ТК-ның июль Пленумунд материалдарын калба-биле таныш-тырган. Танышылган чорутушар, бараанын чер болганы ол салды-жып чөгүрүп.

Тараавысты дужаапшан чөгү-рүр бис. Манай каалтылар — деп, ол чолаачы өвөндө чугалаарга, ама-на херек бүткен өвөс бо кылдыр бо-ладым.

Тараанын дужаапшан дедир чорут-кан машиналар дозунун бургуларды үзүткөд чокка дедир эртин-ле тур.

Бурдуган тараалыг машина кел-геш, эөлөгө-даа турбайн, машина-лар мурунуге оожум эртин келди. Эөлөгө барымдалар дөңдө чугаа-до-мак көдүрөр, дөңтүмөс чолаачылар ол машинаны сөс-даа чугалаалар эртериптилер.

Ол машина демги мөң дугуржуп алган чолаачынын дужаап келгеш, тормаларын — кыжыраннадыр тура дүшкөн. Оон кабиназын анык кыс үнү келди. Уругун көрүмге, мырнай-ла шоолуг өвөс, машина-даа чолаачыга чөдип келгеш.

Мөң чолаачыга, шагда-ла манай турган чолаачыга чөдип келгеш:

— Самбуу акый, дүңгү-ле че-ринде ишкан-тыр, база-ла халурт-калыр кынып чөгүрүп аларды. Кө-рүп беринер — деп, дилей-дир Чолаачынын ады мен ама-на билди алдым. Дем өң-биле ол атыржып таныр хире чугалашкан өвөс мен.

Самбуу оон машиназын хөрсөн ажиткаш, моторун кырыне доң-гайып алган, бир-ле чүвени элп, оожум чугалааштылар. Эр чолаачы колуны келгеш, «од-ла» дөңдүн холун чагып кады. Уруг-даа маш-назын шимчөткөн, чүңү-даа тоовайн тараа хүдөп адыр терин херимини аскыне оожум кыре берген.

Уске бычашкан шериг гимнастер-калыг бир анык чолаачы ол бүгтө

«Сүт-Хөл» совхозунд десикээр Алдан-Маалыр, Ара-Алга, Манчурек Чесекте, Хөзүктүг, Ак-Учу үжөктөк черлерге белик доуг азыггы, күш-хүнезини дөңсөткөн алгаш чо-лур ажык ол мичар чоран кижилер бо-ла ужурашты. Ол база мич ажил-агым чөйрөнүн хоочун ажил-дакчы десик Ондар Норбууну бо-дунга хамаарышкан чери хайгааран чөгүрүп ол.

Ондар Норбу ам он үш чылдын дүргүзүлдө ораныч мич байлаанын камгаламын ажилдап турар. Улуг десикээрде арга-мышты ол үргүчү хайгааран турарымыс кады ораныч чөгүрүп ол.

Ыяш, байлан намгалакчызы

«Сүт-Хөл» совхозунд десикээр Алдан-Маалыр, Ара-Алга, Манчурек Чесекте, Хөзүктүг, Ак-Учу үжөктөк черлерге белик доуг азыггы, күш-хүнезини дөңсөткөн алгаш чо-лур ажык ол мичар чоран кижилер бо-ла ужурашты. Ол база мич ажил-агым чөйрөнүн хоочун ажил-дакчы десик Ондар Норбууну бо-дунга хамаарышкан чери хайгааран чөгүрүп ол.

Ондар Норбу ам он үш чылдын дүргүзүлдө ораныч мич байлаанын камгаламын ажилдап турар. Улуг десикээрде арга-мышты ол үргүчү хайгааран турарымыс кады ораныч чөгүрүп ол.

Ыяш болган, аң балмын камгалаарынын ужуу-дузанын чоң үргүчү таймыбарып чөгүрүп. Оон көз-ла сорулгасы ийниг чөптөстөр чокка кел-зер, ургезээр чорукту, арга-мыш ор-туну болдуурбас дөң бозурунгар хемчегелери амыр болуп турар.

Ыяшты чөптөстөр чокка кезер чө-рүм үркөкчилери эш Норбу тораада хемчегелери көргүзүп, хамаарышкан черлерге айтырыны бо-ла тургускан турар. Ыяштан оон хайгааран тур-дар десикээрде арга-мышты кайы хамаан чокка кезер чорук ам шуут ковартаан.

К. КЕНДЕН.
1962 чылдын июль айда кашкенин

СТУДЕНТИЛЕР ПРАКТИКАДА

Кызылдың башкы институтунун педагогика факультетинин дөртүн курулуунун студентилери хөрайың шко-лаларында практика эртерип турарлар. Сентябрьнн бирги чарындаан эгелеп олар районнар үнүп, элэи каш хонук практиканы эртериптер. Студентилеринн хөй кезин-ле Барыш-Хемчик районке чөгүрүлэр.

Чаа өрөдиге чылынч баштайгы хунеринде Кы-зылдың школарынга эртерип практиканын өрө-никчилер чаа ажиттыг чүдүлери билп алганар. Сту-дентилеринн практиказын институттун башкылары база улуг кичөөнгейн салып турарлар.

ЧУРУКТА: (солгай талаанында) № 7 школанын 1-ги класынын башкысы В. А. Миронова, студентилеринн практиказын улууртуп турар башкы Л. П. Шадрина; ба-за № 7 школанын 1 «а» класынын башкысы А. М. Ош-ченко, практикалар турар студент Кирилл Шымыр олар.

Фотозу Чаптыковтун.

«Сүт-Хөл» совхозунд десикээр Алдан-Маалыр, Ара-Алга, Манчурек Чесекте, Хөзүктүг, Ак-Учу үжөктөк черлерге белик доуг азыггы, күш-хүнезини дөңсөткөн алгаш чо-лур ажык ол мичар чоран кижилер бо-ла ужурашты. Ол база мич ажил-агым чөйрөнүн хоочун ажил-дакчы десик Ондар Норбууну бо-дунга хамаарышкан чери хайгааран чөгүрүп ол.

Ондар Норбу ам он үш чылдын дүргүзүлдө ораныч мич байлаанын камгаламын ажилдап турар. Улуг десикээрде арга-мышты ол үргүчү хайгааран турарымыс кады ораныч чөгүрүп ол.

Ыяш болган, аң балмын камгалаарынын ужуу-дузанын чоң үргүчү таймыбарып чөгүрүп. Оон көз-ла сорулгасы ийниг чөптөстөр чокка кел-зер, ургезээр чорукту, арга-мыш ор-туну болдуурбас дөң бозурунгар хемчегелери амыр болуп турар.

Ыяшты чөптөстөр чокка кезер чө-рүм үркөкчилери эш Норбу тораада хемчегелери көргүзүп, хамаарышкан черлерге айтырыны бо-ла тургускан турар. Ыяштан оон хайгааран тур-дар десикээрде арга-мышты кайы хамаан чокка кезер чорук ам шуут ковартаан.

К. КЕНДЕН.
1962 чылдын июль айда кашкенин

«Хөвү көрөблини капиталы» деп темалыг очерк бижиринге херектиг материалдарын чыгып, шөдөр кезип чөвөн, кезең апарганда шыга чөдип келген мен. Зерополулар, чүдүрүчүлөр димиреп, комбайн-вардан тараа дамылаан гүзөвниктер чөвөн, кезең-ле тур. Ажилдыг хай-нышкыныг дөңсөп деп чөвөнгө дооралыдан хайгааран чыгып кижиге беэин илгиргенгиле шык кылдыр сагынырлар.

Район төвүндө эртен көргөм Анай дээр демги бичин чолаачынын чынында спорту хөйлегин ол тур-ганын көрүп кадым. Уругта оон бир-ле чөвө чугалаан тур, а Анай оон тоованын кылдыр чынааш, бо-дунун машиназын дүргөн чөгүрүп. Мотор дажып шимирген-даа иш-кан дагдалаан соонда, машинаш тур-ган черинде бургаал эргителген довурак Анайны эдергетип туруп калган.

Демги оон ол машинанын соонче элэи-не үр көрүп туруп-туруп, эске талаше холдарын дошкун чыпп, херт-бурт кылдыр басып чорутуп.

Оон мен Самбууа база ужуражы берген, ам чаа дөргөн чүвенин чугалаарыма, өд далаш-биле:

— Анайнын ашаа ол-ла болгай-дидир.

— Колхозтан көрүп барган ийи чөп?! — дидим.

— Чөрүп барган катан чөдип кел-ген. Ийышкамын күштүү ол ий-нен — дей-дир.

— Ам чү болганыл деп согуур-гап айтырдым.

— Уруг-даа ону шоодут тоовас ийин. Дүргөн-оол ам бот оодлар-биле кады ийни өрөдө чуртап турар. Оон ажилдары ам шырап аларган, дүн-хүн-даа дивес мотгар, шыла-рында-да билбес.

— Оолду өршээр ирги бе? — деп, база айтыра калпартыма, Самбуу элэи-не харылы берейн турган, мынча дей-дир.

— Эршээр-даа чаалаас. Эршээр-тер болза, олга аас-дежип-тир ийин. Оон соонда ол эртен чүвени сал-тыр беэин хөңү чок апар.

— Уруг өршөптөр болза, кымы-даа эки-ле-дир ийин» деп мен база бо-дун турдум.

Икиртке-даа дүшкөн. Каап дээрде сымдар-биле шөдөрдө комбайн-ларын, машиналарын оттары ка-рак басып турганын бооп келген.

Б. ХӨВӨМӨЙ.

АКЫ-ДУҢМА БОЛГАРИЯДАН МЕДЭЭЛЕР

СОФИЯГА БОЛГАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспонденти Н. Орлованың дамычып турары болса:

Болгарияга социалистик революциянын 19 чыл болган оюнга хол-баштырган, болгар найысылдын амылчы чоннарын байырлыг хура-лы Софияны улусчу опера театры-га болган.

БПТК-ның бирги секретары, Болгариянын Министрлер Чөвүлелинин даргазы Тодор Живков болган партия-нын база чакыткы өскө-даа удуруткучлары президиумге көстүп келгери, олуршкандар индмиттиг адыш чаксаашкыны-биле уткаан.

Хуралда чедип келген Совет Эвилелинин Маадырлары, СССР-нин удудукчу-космонавтары В. В. Терешкова биле В. Ф. Быковский олар-га хуралдың киржикчилери ийги ба-йыры чедирген.

СЭКП-нин ленинчи Топ Комитетин хурал чакыс эл-сеткил-биле «СЭКП, СЭКП», «Мөңгө байырал!» деп кий-гилер-биле хуудуугу президиумге сонгаан.

Болгарияга социалистик революциянын 19 чыл оюнун дугайында илетседди БУР-нуң Министрлер Чөвүлелинин даргазынын бирги ораакчысы, Болгариянын чер амылчы улус эвилелинин секретары Георгий Трайков кылган. Социалистик революциянын херөө бөгүсү бүгү болгар черде тилеп турар деп, ол туга-лаан. Келергил уруг чаалап алышкы-нар-биле чалгынналган, партияга удуруткуч болган сорук кирткен. Совет Эвилели-биле болган социа-

Болгар улустун байырлалы

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспонденти Н. Орлованың дамычып турары болса:

Капитализмден болгаш фашизмден Болгариянын хосталганынын 19 чыл оюн болгар улус байырлалдыг демделеп турар.

Софияда Сентябрь 9-у аттыг шөл-дү байырлал шинчи кир шимээ турган. Эртининиң 9 шакта Георгий Димитровтуң Мавзолейиниң индирин-ге БПТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелинин даргазы эш Тодор Живков, Улустуң хуралынын Президиумунун даргазы Димитр Ганев, партияның болгаш чакы-танкы өскө-даа удуруткучлары, а олу-шкы удудукчу-космонавтар В. В. Терешкова, В. Ф. Быковский көстүп кээрге, чыгылганар индмиттиг адыш чаксаашкыны-биле уткаан.

Байырлыг шериг парады-биле эгел-ээн болгаш анга Софиниң гарни-онунуң шериглери кирешкен.

Найысылдадың амылчы чоннары-ның чыккаалың хоочун партизаннар-ның колонназы-биле эгелзэн.

Найысылдадың бугуруткучтарын амылчылары болгаш албан-хаакчы-лары индирин баары-биле эртип турган. БПТК-ның VIII съездинин тегелүүгү шиттирлерин боттандыгар талазы-биле амылчы чоннарын чедип алган улуг тиилелгелериниң дугайын чуугаалап турар транспаранты-ларны болгаш диаграммаларны олар туудуп алгаш чоруп турган.

Совет космонавтары Болгария байырлал-биле уткаан

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспонденти Н. Орлованың дамычып турары болса:

Хунзөрөктелген Болгария делегет-де баштайгы херөөжөн космонавт Совет Эвилелинин Маадыры В. В. Терешкованы, Совет Эвилелинин Маадыры удудукчу-космонавт В. Ф. Быковский сентябрь 8-ге улуг өөрүшкү-биле, хөй чектер-биле уткаан.

Эртен даң бажында эгелээс хол-дунда чектерин, национал тукчу-гаштарын туткан чүс-чүс мун хамаа-тылар найысылдын байырлал шин-чи кир шимээс куудучуларыга до-ла берген.

Совет космонавтары уткуту-биле Софиянын аэродромунга амылчы чоннарын мун-мун төлөлекчилери чед берген. Болн Быларанов, Енчо Стайков, Иван Михайлов, Димитр Димов, Борис Велчев, Лучезар Аврамов, Пола Драгойчева болгаш партия, күрүне база хөй-инитиниң өскө-даа сурагалыг амылчылары, СССР-нин Болгарияга элчин Н. И. Орлованы, совет элчин чериниң амылчылары, аштык дипломаттар аэродромга база чед берген.

Самолетта салган чаданың үстүгө Валентина Терешкова, Валерий Быковский олар көстүп кээрге, аэродромга индмиттиг адыш чаксаашкыны, «Ура!», «Валентина!», «Валерий!» деп унгер чангылаанын үнгөн.

БПТК-ның Политбюроунун режигуну, Ада-чурт фронтунунун Национал чөвүлелинин даргазы Енчо Стайков БПТК-ның болгаш БУР-нуң чакыткы мурундан совет аал-чыларга ийги байыр чедирген.

Совет космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкова олар допу чүве тугаалаан болган байыр чедирип, чуртка келгери ча-

лааны дээш БПТК-га болгаш болгар чаксаак, чыгыг өөрүшкү-биле уткааны дээш өөрүшкү четиришикни илергейлеп, болгар улустун эгелеп турар улуг национал байырлалы-биле — сентябрь 9-зу-биле холбаш-тыр болгар улуска байыр чедирген.

Оон даразында чектер-биле шыптынган амыл машинага космо-навтар олурупкан Софияга чоруп-кан. Найысылдага чедип бугу оруту-дургаар, оон даразында куудучулар-га болган шөндөргө Софиянын чүс-чүс мун чурттакчылары алдарыг маадырлыг космонавтарга ийги ба-йырын чедирип турганар.

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспонденти Н. Орлованың дамычып турары болса:

Болгарияга чоруп турар Совет Эвилелинин Маадырлары, СССР-нин удудукчу-космонавтары В. В. Терешкова, В. Ф. Быковский олар Георгий Димитровтуң мавзолейинге, хостакчы Совет Армиянын турсакала-лынга болгаш фашизмге удур демисе-лге өлген демиселчилерини турса-каалынга чектерини салган.

Оон даразында совет космонавтар Софияга селгүстөөшкни кылган. Бажы бугурунда оларга болган найысылдадың мун-мун чурттакчылары чүрктин ханымындан байыр чедирип турган.

Хунзөрөктелген чартында БПТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелинин даргазы Тодор Живков биле Болгариянын Улус Республиказынын Улустун хуралы-нын Президиумунун даргазы Димитр Ганев совет космонавтары хууду алган.

Оларын онда маадырлыг чорупу — совет эртерин болгаш техникалык кайгамчык улуг чедирешкенин, Совет Эвилелинин күчүн болгаш өндүр чагай чорун алдаржытканы, бүгү делегейге социализмдин болгаш коммунизмдин херөө алдаржытканы үр үдө удуушкуну космоска боттандырган дээш совет космонавтар В. Терешковага, В. Быковскийге маадырын адыш салдыны болгаш Георгий Димитров өрдини тымыспаш-шан, Болгариянын Улус Республиказынын Социалистик Күш-ажалын Маадыры атты тысыр дугайында Улустун хуралынын Президиумун чарлыг хууду алышкына ном-чаан.

Улустун хуралынын Президиумунун даргазы Димитр Ганев, маадырларга шаңналыг тымыспашан, олар-ның чүрктин ханымындан кускап-таан. Совет космонавтарга чыгыг ба-йыры ол чедирген.

Космонавтарын мурундан В. Терешкова бедик шаңнал дээш чүрктин ханымындан өөрүшкү четиришик-кини илергейлеп. Бо шаңнал болза совет улуска хамаржыг деп, ол чуга-лаан.

Оон даразында партиянын болгаш Болгариянын чакыткы удуруткучлары-биле космонавтарын чүрктин ханымындан беседам болган. Удуруткучтар чыгыг болгаш чүрктин ханы байдалына эркен.

САХАЛИН ОБЛАСТЬ. «Александровский» совхозтун механизаторлары тайгага амылдан, чайгаар үнгөн сигени белектээр талазы-биле чик зөөс амылды кылып турарлар. Силосаары-биле кескен сигени илчирбелг тракторлар-биле шамакка тайгадан траншейлерге болгаш мал амылчы фермаларына сөөртүп экиеп турар. Совхозтун Михайловск салбырын дуружалыг трактористерин бирээс С. И. Комонов бо амылды тергени эки нүүседип турар. С. И. Комонов хары угда үш бригадаларны хандырып турар. Ынчангаш малчынар ол дугайында намыг-даа хомудалы кылбайп турар

ЧУРУКТА: Михайловск салбырын мурунчы тракторист Сергей Комонов.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Тиилелгениң кырынга тиилелге

Брянсктин «Труд» командазыны Кызылда келген бут бөмбүчүлери сентябрь 9-та «Совет Тыва-нын беш чыды» стадионга бистин «Динамо» спорт инителелинин командазы-биле эш-хуудуун сөөлү ужуражышкыны чоруткан.

«Динамо» командазынын ойнакчылары удуруткучтарынын хаала-гыныче дидим-биле бурунгаарлап, бөмбүктү дыныг төверге, хаалганың үстүнде ыжыкка деггеш, дедир черге баарга, оон Юрий Рошин сола-гай буттап төверге, хаалгыч тулар чай алымай эрттирилкен. Ынчангаш сан 3:0 болуп, амдымында ти-илелге динамочуларын талазында.

Аалчылар арткаан эвөөс минута-ларын чеп ажыглаар дээш демин бу-рунгаарлап эгелээп. Ынчангаш-ла бир дүшкүрүлүг үдө динамочулар-ның ийи камгалакчылары бот-боттары билишпей хунашкан, шиткек шөдүрүн чөөгүна бөмбүккө холу тээккен. Ынчангаш судья 11 метрге шиткекден берген.

— Ам-на бирөөни кир теп алыры ол-дулар! — деп, көрүкчүлөр мында мында дыныг чугаалашкан-даа турар. Ынчалда-даа тешикни хаала-гадан өскөөр киисий берген. Мын-чангаш аалчылар динамочуларга чедип санын тешиштир кирип аллары бергеден. Оон база төнчүзүчө чөөкшүлүп келген.

Элөө каш минуталарын иштинде чүвени байдалы эскерилбей, оюн 3:0 сан-биле «Динамо» командазы-ның тиилелгези-биле доозулган.

А. КУМАЯН.

Чок кылганы 350 ажыг

Чөөн-Хемчик районун «Пекра» келээ амыл-агы артелинин № 1 холду бригаданын туудун кылып турар Монгуш Савырмаанга баштак-кан бычакчылары өргөдөр-биле демисел чоруткан, 350 ажыг өргөн чок кылган.

М. ВРГУМЧУ.

Кинотеатрларга бөгүн

«НАЙЫРАЛ»: «Шериг чажыды» 10, «Өмүк эштер» 12, «Ансальма өлгөн өлгөн» (делем экраныг) 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нара далайыг кыс» 11.15, 1.15, «Бичин уруг» 3.15, 5.15, «Аар хол халтары» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Рита» 2.30, «Ушкү ракетка» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диллом чок душтук» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАПТЫ КИНОТЕАТРАГА: «Оларга дээр чөгүртүп турар» 5, 7, 9 шактарда.

ДОПУЧ МЕДЭЭЛЕР

★ Парижтин «Эштер франса реюну» деп ном үндүрер чери «Экин, космос» деп эгелгис номну парлап үндүргөн. Валентина Терешкованың, Юрий Гагаринин болгаш Валерий Быковскийниң космоска боттарының ужудушкуннарын дугайында чугаала-ны ол номда чыып кирген. Ук ном фото-чуртуктар-биле байлак.

★ Удуруткучтарын европа шимчээшкенин тегелүүгү талазы-биле үшкү делегей конгресси бо-дувуч ажылын дооскан. Үш хун үргүлчүлүн конгресс делегейин ийги дайымын үзүндө Евро-палыг яныз-буру чурттарыга хосталгалыг шимчээшкенин дөгүл-дөзүн айтыртылар чугаала-дыкы көргөн.

★ 1963 чылда «Коммунист» журналдың он бирги номеринде «Делегейин коммунист шимчээшкени ревизилеринге удур, чогаалдык марксизм-ленин-измин тиилелгези дээш» деп редакция чүдүн Токиода япон дыл-га тускай ном кылдыр парлап үндүргөн. Оон тиражы—100 муң кезек.

★ Соңгу Европаның чурттары-ның даштыкы херектер министр-леринин чөвүлел хуралы Сток-гольмда болуп турар. Швецияны, Данияны, Финляндияны, Исла-ндияны болгаш Норвегияны даш-тыкы херектер министрлери чөвү-лел хуралда киржип турар. Чөвү-лел хуралдың киржикчилери чеп-селешкенин дүжүрениң ай-тырып болгаш оң-бөлөк холбаш-тыр контроль тайында чедерин тургузар дугайында саналды, Муруну-Африка Республикага ха-маарыштыр садиг-экономика харажызын үзөр-үзөс дугайында айтырып база өскө-даа ай-тыртылар чугааладып турар.

★ Муруну Родезияның поли-циязы (Топ Африкада англи ко-лония) Солсберия африка херээ-жесинин чыккаалың тардыр савыраына караж чыгууду ре-р газты гранаталары ажыг-лап турган. Муруну Родезияның кержесинер бо массалыг чык-каалды бажык эзелерин кара-туразында ажаллашыг удура-нышкының демдээ кылдыр чоруткан. Бажык эзелер бажыны холдөгө бергеш, оортан аажок хөй түнүп ап турар.

★ Грецияның шериг чарыгдал-лары 1953 чыл-биле дөңсөөгө ийи каттап өскөн. Грек чакыткы НАТО-га чорудуп, шериг дуудал-чызын тымыр дугайында дөңсө-бү, жинге бо чуратайларын көргүс-кен.

★ Чоокта чаа Барыны Африка-га болган улуг чакшынын уери Нигерияга материал талазы-биле улуг когаралды чедирген. Ниге-рияның кадык камгалал министр-терстөөвүндү төлөлекчиликке ме-делээни-биле алырга, когарал 1.250 муң фунт стерлинг болуп турар.

★ Бо неделяның эгезинде Барыны Берлинге туудуп хоругдаан Георгий Фейертагың херээжин талазы-биле ителген Ганюверде (ГФР) ол черин суду эгелээ. Дайын үзүндө Польшага тайбын чурттакчылар болуп олурдыгы киршикен дээш Фейертагы бурууладып турар.

Пуэрто-Риконун чоңу америк империализмге бодунуң чуртун политиктиг, экономикалыг, социал болгаш мултура талазы-биле чагырткы чорукка удур демисежип турар.

Пуэрто-Рико ортулукту Америка-ның Каттышкан Штаттары эртен чүс чылдың төмчүзүндө эжелеп алган. Бо ортулукту колония болган хүмүндөн бээр 65 чылы бо чылын болуп, 1952 чылда ук ортулукту «хостуу-биле каттышкан күрүнө» мылдыр чарлаан, ынчалзакон херек тырында ол колония хевээр арткан.

Ортулукту америк монополиялар аажок хөй түнүгүп кончаалары ап турар. Амыл чоннарын саны дыка хөй болгаш чыл бүрүдө он-он муң кишилер дашкаар чоруп турар. Пуэрто-Риконун девисизиринин барык сестин бир кезин АНШ-тын шериг базалары эжелзэн.

Чоокта чаа Пуэрто-Риконун АНШ-та эмигранттары Нью-Йоркка чык-каал эрттирген.

ЧУРУКТА: «Хостуг Пуэрто-Рико дегерезин!», «Пуэрто-Рикога хосталганы ам тымыр!» деп лозуннар-ны бизжан планаттарны туткан чык-каалчылар.

Фото Пренса Латина—СЭТА-нын.

КАТТЫЖЫП ТУРАП ЧУРТТАРЫНЫҢ САНЫ КӨВУДЕП ТУРАП

ВАШИНГОН. (СЭТА). Агаарга, космос делегейинге болгаш суг адаан-га аяролуг чепсектиң шенелелерин кылырын хоругдаар дугайында Берзөгө эртен неделяда Вашингтонга ам-даа 5 чурттар: сентябрьның 3-те — Люксембург, сентябрьның 4-те — Нигерия, сентябрьның 5-те — Чаан Сөөгү Эрик, сентябрьның 6-да — Барыны Самоа болгаш Йемен араб республикага ал салган.

Сентябрьның 6-га чедир Москва Берзөгөң Вашингтонга 81 чурттар ал салган.

ДИЗЕНТЕРИЯ ДУГАЙЫНДА АЙТЫРЫГГА ЭМЧИНИҢ ХАРЫЫЛАРЫ

1. Дизентериядан кижин кичап аарыг бээр? Дизентерия халла-вырыг аарыг. Оортан аараан кижин албаны-биле кады дыка хөй саныг микробтары үндүрер. Аш-чеме, аак-савага аарыг кижин чуг-баан холдары-биле деггенде азы сактер хонганда оларга микробтар чыпшынар. Дизентерия микробтары агым сууга кирген азы өскө-даа чүдүлери дамып ижер сугте (кудукке, хемче) кирип болур. Аш-чөм-биле азы ижер суг-биле кады кадык кижинин ижин-шөйүндү-дүңчө дизентерия микробтары киргенде кижин аарыг бээр.

2. Кандыг-даа яныз-биле нуду олуртуп апарган кижин эмчиге барза эки бе, азы болу эмнеде эки бе? Кандыг-даа янызлыг куду олуртушкун болганда эмчиге азы фельдшерге ылазыла баар херек. Дизентерия чик хевирин эртип турар болза, чижээ, багай шынар-дыг чемеңгек өскөөр куду олуртушкундан, оон аарыг кижин боду ылгап шыдаас. Аарыгны чүгө медицина амылчылары тодаргай-лааш, оортан шың эменирин айтып болур.

Амгы үдө дизентерия нургулайында чик хевирин эртип турар. Ынчаар аараан кижинин албаны хан чок, а чүгө суук шаралар-дыг бооп болур, оон аараан кижин боду чамдыкта эскербес. Дизенте-рияның чик хевиринде аараан кижин оон аар хевиринде бир дем-ей эки эменирин, шевелерин, аш-чөмни шың таарыштарыг негетинип турар. Ынчангаш дизентериядан аараан кижин буруу эм-нелгеге чыдып эмнедир ужураугу. Дизентерияны аар-даа, чик-даа хевирлери деггени хамаарыгга чокка, оортан аарын берген кижин ба-жап-даа халдавырыг: бир эвес ол бодунун бажынынга турар болза, оон аарыг чанында кижилерге чыпшынып болур.

3. Хоочуралдыг дизентерия деп чүл? Хоочуралдыг дизентерия — ол дээрге, дыка хөй айлар азы каш-даа чылдар дургузунда узамыг-дыг дизентерия аарыг болур. Кижин ийчаар аараанынын үзүндө аары-нын үргүлчү-ле минин чорбас болулар. Анаа-ла кадык шынар-чорда-ла оон ишти дойдуз: куду олуртуп, ишти хевирин, аарып ту-руп бээр; чамдыкта кижин куду олуртуп тура-ла тырыкчан-даа апаар.

Хоочуралдыг дизентериядан бичин уругларын аараанга үр үе дургузунда доктаамал эвес беккаларындын илерээр. Чамдыкта олар-ның бакказы анаа, боттары эрес-шооаа турла, аарыг база каттап ки-рип эгелээр.

4. Хоочуралдыг дизентерия халлавырыг болур бе? Ийе, ыла-гы каданнашкын үзүндө аарыг кижин дизентерия микробтарын албаны-биле кады үндүрер чүве болганда, ол халлавырыг.

Ынчалда-даа бир эвес аарыг кижин эменин айтышкынынын күссүдир, арыс-шеверин чурумун сагыр болза, халлавыры оон негеттерес, ынчангаш оон чанында кижилерге айык чок болур.

5. Дизентерия аарыгны хоочуралдыг хевирге шилчиптес төлө-дө, чүнү кыла чогуруугу? Дизентерияны чик хевирин аарыг бергеш, улуг эвес куду олуртушкуну тоовайн, эмчиге чогуур үе-динде барбайн турган кижилер ол аарыгны хоочуралдып алырлар. Чамдык кижилер яныз-буру чүдүлөр херелген, эменирин ордал-жып турарлар. Ынчангаш ол чүдүлөр-биле олар боттарынга хораны

чедирип турар. Ындыг таварылгада аарыг акиривейн узамгытар болгаш нургулайында-ла хоочуралдыг хевирге шилчезен болур.

Оон ужурудан дизентерияны хоочуралдыг хевирге шилчии-рин боттандыры-биле куду олуртуп аараан кижин эмчиге баргаш, боттанды-ла дүргөн эмнедир эгелээр ужураугу.

6. Хоочурдан дизентерияны акирит эмнеп болур бе? Ийе, бо-лур. Оун экирткере, үргүлчү эмнедир херек. Аарыг кижин эмчиге айтык чөмчип чир, хүн чурумун сагыр, эмчиге бүгү сүмел-рин ылаптыг шың күссүдир жураугу. Аарыг кижин боду экирей бер-ген шыккан апары-даа, эменирин ара сөксэдип болбас. Кижин үе эмнедир оон хоочуралдыг дизентерия база каттап калынап болур, ынчан эмнедирин каттап эгелээр апаар болгай.

7. Кижин бодун болгаш уругларын дизентерияның халлавырын-дан намылаарда чүнү кыла экин? Чөмөңгөңдөн болгаш чаш уругу чөмгөңдөн саванын мурунда база арыглар чегре барганынын соон-да холдарын саванын мурунда чоругу эргекч чүгүлө. Бичин уругларын холдарын хүдөп каш каттап чурар, а эээди уругларын, ылагыч чөм-өңгөңдөн мурунда холдарын доктаамал чурар кылдыр өөрөдир жураугу.

Чурталда бажын иштинде сактерин ууткаар, олардан аш-чөмни, аак-савааны, ылагыч бичин уруглар чик чөмгөңдөн дугаар херек. Уругларын эмчиге херелээр санында-ла сугга хайыдырып, муунаш саванын иштинге шыккап турар чогуур. Бичин уругларга чүгө чүдүнар ойнарактарын туттуп болур.

Чиг ногааларын болгаш чимистерин чөмгө херелээр мурунда ык ханамчалыг чурар ужураугу. Уругларын чүдүнамаан ногаа, чим-истер чий чоруп хоруур херек. Сутту, ылагыч ымыккан сактып алганда хайыдырыгш ижер чүгүлө. Сугу хоорайнын суг дамчы-дылазында албаан болза, оон база-ла хайыдырып, сооткан, ижер. Сутту болгаш ижер сугну аскы хаалгыг савалар иштинге куду тур-гусса чогуур.

8. Уругларның кымынтаар аарыглары айылыг болур бе? Кы-мынтаар аарыглар нургулайында-ла бичин уругларга таваржы бол-гаш оларга конуң айылыг болур. Чаш уругта кымык илереп кел-зе, оон эмчиге доораң кыргуссе чогуур.

Ижин-шөйүндүзү аараан кижилерин чедирешкенин эмнедир херектиг күчүлүг эмнер совет медицинада бар. Чүгө аарыгны үгдө-рөтпес херек.

9. Дизентерияга удур тарылга намыг амылчыг болуру? Кайы-бир аарыгга удур камгалал тарылганы кылганынын соонда кижинин мага-боду ол аарыгны халдатпас апаар. Элөө каш ижин-шөйүндү аарыгларында: дизентерия, ижин тыялге, паразитостуг аарыг-ларга удур тарылганы нургулайында-ла бир угда чорудуп турар. Тарылганы кылганынын сөүндө кижинин мага-боду ол аарыгларын 1/2—1 чыл дургузунда халдатпас. Тарыткан кижилер-да аарыг бээр таварылгалар хаан илереп турар, ынчалда-даа, ол аарыг тары-пан кижилерге деггенде оларга дыка чик эртип турар.

ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫҢ СИНТАР-ЧЫРЫДЫШЫН БАЖЫНЫ.